

Pilis, a magyar szent hegy

A Pilis a Duna kanyarában elterülő erdős háromszögben rejtőzik, sarkain Buda, Esztergom, Visegrád váraival, városaival. A kegyelet és az emlékezés vezet föl rá, a magyar történelem egyik legszentebb helyére, a középkori egyházi kultúránk egyik legvirágzóbb területére, ahol a rommá vált műemlékeink titkait kutatom.

Pilis, a magyar szent hegy. A közvéleményben ez a tudat — sajnos — nem él. Költészetünkben is alig van nyoma. A század első évtizedeiben Prohászka Ottokár püspök értékelte így könyveiben, írásaiban és kortársunk, Pusztai Sándor költő verseiben. Mégis a Pilis hegység szent volta még a hívők előtt is ismeretlen maradt.

Minden általános műveltségű magyar tudatában csak Pannonhalma él, mint szent hegy. Az ezeréves bencés apátság, a magyar kultúra fellegvára, terjedelmes épületszárnyaival, a szent halmon trónolva uralkodik a táj fölött és sugározza a hit és tudás áldását.

A Pilis egészen más jellegű. Egy hatalmas hegység rengetegében több monostorral és apátsággal, illetve azok alapfalaival és omladékaival — olyan, mint déli szomszédaink, a szerbek szent hegye: a Fruska gora a Dráva—Száva között. Itt tizenhárom görögkeleti kolostorban Vazul-rendi szerzetesek ájtatoskodnak a szerb történelem nagyjainak a sírjai fölött.

Hogyan keletkeznek a szent hegyek? Az ember vonzódik a magasságok felé, nagyrészt azért, hogy messzebbre lásson. Szent hegyet nem lehet kinevezni, vagy máról holnapra alkotni. Közismert tény, hogy a régi görögöknél mi volt az Olümposz, vagy mit jelent Japánnak a Fudzsiáma. Itáliának számos szent hegye közül közismertek: Monte Cassino, Assisi, Camaldoli. A spanyoloknak Montserrat, a cseheknek Strnhov. A lengyelek szent hegye: Jasna Gora, a lengyel—magyar barátság záloga. 600 éves pálos monostorának felbecsülhetetlen értékű nemzeti ereklyegyűjteményei között számos magyar vonatkozású található.

A sors Pilist mindig szent helynek rendelte. — A királyság megalakulásakor a Pilis hamar fellendül, szentegyházak, apátság, monostorok emelkednek benne. A kereszténység megerősödésével a Pilis az engesztelés hegye lett. A pogányságból a kereszténységre nehezen megtérő magyar a pilisi apátság Nagybaldogaszony-templomában leborult a titokzatos Istenanya előtt, akit István király Magyarország égi patrónájának tett meg. A középkorban magányt kedvelő remeték szállják meg a Pilist, akik kisebb-nagyobb közösségeket hoznak létre. Esztergomi Szent Özséb itt alapítja meg az egyetlen magyar szerzetesrendet. Számukra a királyi kegy templomokat és monostorokat emel, melyek a környék művelődési intézményeivé válnak.

Özséb esztergomi kanonok 1246-ban lemondott főpapi javadalmairól, vagyónát szétosztotta a szegények között és remete lett. Özséb életszentsége, tudománya és rátermettsége által a pilisi remeték példaképe és szellemi vezére lett. Vállalta a remeték közös életre való átszervezését. 1250-ben a szent kereszt tiszteletére templomot és monostort építtetett. Közös megegyezéssel a társas remeték Özsébet tartományfőnökönek választották. A Pécs melletti szentjakabhegyi remeték már negyedszázaddal előbb közös életet éltek és szívesen egyesültek a pilisiekkel és az ország több részén szervezkedő kis közösségekkel. Mivel a remeték Első Remete Szent Pált tartották példaképüknek, ezért az ő fiainak tartották magukat és szerzetüket is róla nevezték el *Remete Szent Pál* rendjének.

Esztergomi Szent Özséb a Pilis első igazi felfedezője és fellendítője. Személye — akaratán kívül — történelmivé magasztosult. Középkori okleveleink

szerint a szentekkel azonos szinten tisztelték, bár hivatalosan Rómától sohasem kérték szentté avatását sem a pálosok, sem az esztergomi káptalan. Egy régi rendi hagyomány szerint alázatosságból, azzal az indokolással, hogy minden pálosnak szentnek kell lennie.

Szent Özséb 24 évet élt a Pilisen, 1270. január 20-án halt meg. Az ősi szentkeresztii templom sírboltjában temették el.

A pilisszentkeresztii ősi monostor szerzetesei az ima, a lelki megszentelődés, szemlélődés, engesztelés, példaadás, lemondás által a lelki megújulásnak nemcsak hirdetői, hanem példaképei lettek. Méltónak is bizonyultak nagy királyaink kegyeire, akik gazdag adományokkal és kiváltságokkal halmozták el őket. Az ősi pilisszentkeresztii anyaház számos új monostort népesített be: 1263-ban Pilisszentlélek, 1291-ben Pilisszentlászló, 1301—1304-ben Budaszentlőrinc, 1278-ban Zágráb mellett Remete, 1315-ben Tüskevár, 1352-ben Márianosztra terjedelmes monostorait. Kapisztrán Szent János mondta a pálosokról: „Aki élő szenteket akar látni, menjen Nosztrára, a pálosok kolostorába.” A Pilisnek számos helysége a szentek nevét viseli: Pilisszentkereszt, Pilisszentlélek, Pilisszentlászló, Pilisszentiván. Pilisszentilona neve is előfordul a pálos oklevelekben, de létezése homályos, fekvéséről semmit sem tudunk — kutatásra váró feladat.

Szent Özséb monostorát a középkori oklevél Szántó közelébe teszi. Valószínű, hogy ez volt a legnagyobb középkori helység a szentkeresztii monostor közelében. Ezen az alapon tartották a török kiűzése után a pálosok — tévesen — a Szántótól északra, 3,5 km-re levő cisztercita apátság romjait sajátjuknak. Ebből származott a sok zűrzavar a két helység azonosításával kapcsolatban. Mert idők folyamán két Szentkereszt alakult ki. Az ősi, az eredeti Szentkereszt monostor nem Pilisszentkereszten volt — bár ez a téves nézet egyeseknél ma is fennmaradt —, hanem Szántótól délnyugatra, kb. 6 km-re Klastrompusztán, Kesztlőc mellett. A pilisi apátság romjai a jelenlegi Pilisszentkereszten a Klastromkertben vannak feltárás alatt. Gerő László régész vitathatatlanul bebizonyította az itteni alapfalakról, hogy azok cisztercita eredetűek. A XVIII. század közepén a pálosok is rájöttek tévedésükre. Ezt bizonyítja a Pilisszentkereszt határáról felvett térkép is, amelyet Joh. Henr. Jäger iur. geom. mérnök készített a pálosok megrendelésére, amelyen az itteni romokra „monasterii Cisterciensis” megjelölést tette. Ezt csak a pálosok beleegyezésével, sőt akaratából tehetette, mivel abban az időben ők voltak a helység földesurai. (Eredeti felvétel az Országos Levéltárban.) A Pilis e két legjelentékenyebb kultúrtörténeti emléke évszázadokon át a feledékenységek homályába jutott. Még a helyek azonosítása sem tisztázódott a pilisi útikalauzokban. Ebből a tudatlanságból származik az a sajnálatos tény, hogy a klastrompusztai menedékház 1927—1960-ig szemétdombnak használta az egykori ősi szentkeresztii templom lappangó alapfalai fölötti teret, amelynek kegyeleti értékét és jelentőségét nem is sejtették. A dorogi bányászok érdeme, hogy az alapfalakat Méri István régész irányításával a felszínre hozták és azóta kedves kirándulóhellyé vált.

Pilisszentlélek alapítója IV. Béla volt, aki szívesen tartózkodott uralkodói gondjai között az itteni vadászkastélyban, de 1263-ban átadja a pilisi remetéknek, hogy azt monostorrá alakítsák át. Ezt a munkát unokája, Kun László fejezte be. Romjait a közelmúltban hordták szét.

Pilisszentlászló pálos monostorát az utolsó Árpád-házi király, III. Endre 1291-ben alapította az itteni vadászkastélyból. Egy helységet a középkori oklevelek a hegyek színéről „Kékes”-nek nevezték. A templom a XVIII. században a régi falakra épült újjá.

Minden magyar király szorosán kapcsolódott a Pilishez és gazdag adományokkal örökítették meg nevüket a szent hegy történetében. Az említett királyokon kívül az Anjouk is gyakran tartózkodtak a pilisi monostorokban. Károly Róbertet a szentlászlói monostorban kötött egység szerint ismerte el királynak

Csák Máté, Nagy Lajos is itt üdült, és lelkigyakorlatait a szentléleki monostorban végezte. Mátyás is gyakran lovagolt Visegrádról Budára és közben megpihent a remetéknél. Annyira értékelte a pálosokat, hogy számukra három elnéptelenedett prépostságot adott át 1477-ben: Zsámbékot, ahová tizenöt, és Csutot, ahova tíz pálos barátot telepített, valamint Óbuda Fehéregyház temploma mellé is pálos monostort létesített.

Szent hegy a Pilis, középkori kultúránk nagy temetője. Itt az ideje, hogy föltárjuk elfeledett történelmi emlékeit és az utókornak — amíg lehet — megmentsük!

Irodalom: 1. L. N.: Radix et origo eremi coenobiticae religionis S. Pauli primi Eremitae cum brevissima monasterii S. Crucis in Pilisio territorii Strigoniensis relatione a B. Euxebio strigoniensi Canonico, postea Ordinis Praefati primi in Regno Hungariae Provincialis erecti... Róma, 1683. (Egyetemi Könyvtár, Budapest). — 2. Rupp Jakob: Budapest helyrajzi története, Pest, 1868. — 3. Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története, Budapest, 1938. — 4. Gyenis András: A Pálosrend múltjából, Kalocsa, 1930. — 5. Dedek Crescens Lajos: Szentek élete, I. köt. Budapest, 1900. — 6. Békefi Remig: A pilisi apáttság története, I. köt. Pécs, 1891. — 7. Orosz Ferenc: Synopsis Annalium Eremitae-coenobiticorum FF. Eremitarum Ordinis S. Pauli primi Eremitae, Sopron, 1747. — 8. Prohászka Ottokár: A Pilis hegyén, Összegyűjtött M. 8. köt. — 9. Tarczai György: A nagy rendalapítók, Szent István Társulat, Budapest. — 10. Mallechich G.: Quadripartitum Regularium. Opus posthumum. 1708, Viennae. — 11. P. Gyéressy Ágoston: Boldog Üzséb. Pálos Rendház Kiadása. Budapest, XI.

URR IDA VERSEI

Kassai legenda

*Utaznom kellett volna. Késlekedtem.
A Dóm árnyéka az aszfalton feküdt
a toronyóra meg hevült
havült
a távolból úgy látszott lánggra gyúl
a mutató időtlenül kavargott
és gúszfátyol borította a parkot,
a bokrokat
nem érinthette senki
a fűszálak
fekete permete
tudta már időben nem jövök
a késésem kétségtelen
örök.*

Bábel tornya

*Én Bábel tornyát építettem,
de nem hosszában
csak keresztben*

*átszeltem lassan a folyókat
és összevarrtam
két félholdat*

*mindent együtt akartam látni
lehetett nagy
vagy csak parányi*

*hogy mi lesz ez tán nem is értem
mert képtelen volt
képességem*

*a bomlasztott ház, bomlott kéve
kinek lesz majd
a mestersége?*

*ki fékez, hogyha fut a járda?
milyen a széles
magassága?*

*Bábel tornyán most nincsen zászló
s egyetlen ablak
sem átlátszó.*